

Kemalizm, İdeolojiler ve Demokrasi

Kemalism, Ideologies and Democracy

Levent KORKUT

Dr. Öğretim Üyesi, Medipol Üniversitesi
Dr. Faculty Member, Medipol University

Özet

Toplumsal kesimlerin barış içinde, her kesimin kendini gerçekleştirebileceği ve ifade edebileceği şartlara kavuştuğu ve birbirilerini dinleyip anlamaya çalıştığı, birbirinin yaşama hakkına müdahale etmeden bir demokratik yarış içinde olduğu bir ortama ulaşmakta zorlanmamızın temel sebeplerinden birisi toplumdaki yanlış sosyal yapılanma. Bu yapılanma siyasî güçler tarafından gerektiğinde kolaylıkla kullanılabilir. Önemli bir engel olarak siyasî anlamda rejimin kendisi, yani Osmanlı İmparatorluğu sonrası Cumhuriyetin yapılanma biçimi sayılabilir. Bunlar temeldeki problemlerin çözülmemesine ve günümüzde de sorunların devam etmesine sebep olmaktadır. Bu seminerde Kemalizm, ideolojiler ve demokrasi bağlamında bugün yaşadığımız sorunların temelleri ve çözüm önerileri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kemalizm, Hürriyetler, Demokrasi, Sivil Toplum, Anayasa

---

Abstract

We are in a bad way to reach a structure in which the society is in peace, where all segments can fulfill and express themselves, and that they listen to each other, try to understand, and are in a democratic race without restricting each other's right to life; and one of the main reasons is "wrong social structuring in society". This structure can be easily used by political forces when necessary. As an important obstacle, the regime itself can be counted as the form of the Republic after the Ottoman Empire. These cause the underlying problems not to be solved and today the problems continue. In this text, the basics and solutions of the problems we face today in the context of Kemalism, ideologies and democracy are discussed.

Keywords: Kemalism, Freedoms, Democracy, Civil Society, Constitution

Öncelikle nazik dâvetiniz için çok teşekkür ederim. Yeni Asya Grubu demokrasi ve hürriyet çalışmalarını yakından izlediğim ve son yirmi yılda beraber çalışıp düşündüğümüz ve genellikle de yaptığı yorumlar itibariyle tutarlılığını gözlemlediğim bir grup. O sebeple Risale-i Nur Enstitüsü'nün organize ettiği toplantılara da memnuniyetle katılıyorum.

Benim gibi akademisyenler için mesele şu: Hem siyasî ve hem de bil-hassa son zamanlarda sosyal anlamda kutuplaşmış yapıya sahip bir toplumda birbirimizi dinlememiz, beraber düşünmemiz, bu toplumun geleceği açısından gerçekten çok önemli. Yoksa bu kavga bitmeyecek. Bu kavgayı artık sonlandırmamız lâzım. Toplumsal kesimlerin barış içinde, her kesimin kendini gerçekleştirebileceği ve ifade edebileceği şartlara kavuştuğu ve birbirilerini dinleyip anlamaya çalıştığı, birbirinin yaşama hakkına müdahale etmeden bir demokratik yarış içinde olduğu bir ortama ulaşmak lâzım.

Bu hedeflere ulaşmakta zorlanmamızın temel sebeplerinden birisi de toplumdaki bu yanlış sosyal yapılanma. Bu yapılanma siyasî güçler tarafından gerektiğinde kolaylıkla kullanılabilir. Ve her şey tersine döndürülebilir. Olumlu adımlar çok kısa sürede olumsuz adımlara dönebilir. Meselâ iki bin yılından sonra yaşadıklarımıza baktığımızda, umutlandığımız olumlu gelişmeler oldu, fakat bunların tersine döndüğünü de gördük. Geçmişte de böyle olaylar yaşandı.

Bu olayların yaşanmasının siyasî sebeplerinden biri de rejimin kendisi, yani Osmanlı İmparatorluğu sonrası Cumhuriyetin yapılanma biçimi. Temeldeki problemlerin çözülememesi günümüzde bu sorunları yaşamamıza sebep olmakta.

Konumuzun başlığı itibariyle Kemalizm ve hürriyetler meselesine baktığımızda, söylenmesi gereken şeylerden biri, Mustafa Kemal ile Kemalizm'in aynı şey olmadığı. Bunun altını çizmek lâzım. Yanlış da anlaşılmasın, bunu, ikisini birbirinden tamamen ayırmak için söylemiyorum. Mustafa Kemal'in dönemi ayrıca ele alınabilir ve alınmalı, ama Mustafa Kemal'in yaşadığı dönemde başlayıp geliştirilen Kemalizm farklı bir fikrî yapılanma. Sonraki dönemlerin Kemalistlerinin adeta kurgulayarak oluşturduğu kendince pozitif bir hikâye var ve bu hikâye Mustafa Kemal'den dahi kopuk bir hikâye.

Mustafa Kemal'in kendi dönemine baktığımızda oldukça pragmatik bir liderlik sergilendiğini görmekteyiz. Bunun fazla bir ideolojik alt yapısı da yok. Fakat Osmanlı'nın son döneminden itibaren yükselmeye başlayan bir Türkçülük hareketi var. Mustafa Kemal bu hareketten insanlarla birlikte hareket ediyor. Bu hareket, daha sonra çeşitlenmekle birlikte, başlangıcında aşırı şekilde etnisite temelli bir yaklaşım ve toplumdaki bazı kesimleri de dışlayan ve hor gören bir yaklaşım. Bunların arasında dindar kesimler de var, gayr-i Müslim azınlıklar da. Meselâ Türk Ocakları'nın Lozan'da ilân ettikleri bir deklarasyon var, ona bakacak olursak, burada bazı toplumsal kesimlerin nasıl dışlandığını görebiliriz.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ve sonrasında yeni kurulacak devlet yapısının ulus devlet olması çağın da bir gereği olmuş. Baktığınız zaman imparatorlukların son kalanlarının da Birinci Dünya Savaşıyla

Mustafa Kemal'in dönemi ayrıca ele alınabilir ve alınmalı, ama Mustafa Kemal'in yaşadığı dönemde başlayıp geliştirilen Kemalizm farklı bir fikrî yapılanma.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Cumhuriyetin şekillendirilmesi aşamasına geçildiğinde, burada bütün kesimlerin ortaklaşa inşa ettikleri bir yapının ortaya çıkmadığını görüyoruz.

birlikte birer birer ortadan kalktığını görüyoruz. Dünyayı saran ulus devlet fırtınasının Osmanlı'yı da etkilediği de bir gerçek. Bu sebeple ben bu erken cumhuriyet dönemini, "neden bir ulus devlet kurdular" diye eleştirmekten ziyade, demokratik bir yapılanmadan uzak durulması dolayısıyla eleştiriyorum.

Ulus devlet gerekiyordu, ama bunun nasıl bir yapı olacağı önemliydi. Kuruluşundaki elemanlar neydi diye baktığımızda Kurtuluş Savaşı anlamlı ve özel bir dönem. Müslüman coğrafyasına baktığımızda Batı'nın kolonileştiremediği iki yer var: Türkiye ve İran. Buralarda da Batı'nın etkisi olmuş, ama tam olarak ve diğer yerler kadar kolonileştirilemeyen iki yerdir ve Kurtuluş Savaşı da bilhassa bu açıdan anlamlı bir mücadele. Çağına göre başkaları için örnek de sayılabilecek bir mücadele.

Fakat gelin görün ki Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Cumhuriyetin şekillendirilmesi aşamasına geçildiğinde, burada bütün kesimlerin ortaklaşa inşa ettikleri bir yapının ortaya çıkmadığını görüyoruz. Birinci Meclise bakıldığında bu meclisin yapısının temsil açısından daha iyi olduğunu, farklı toplumsal kesimleri temsil edebildiğini, ama hemen ardından 1924 Anayasası'ndan önce kurulmuş olan İkinci Meclis'in tamamen belli bir kesimin temsilcilerinden seçilerek oluşturulduğunu ve artık tek parti (CHP) iktidarının şekillenmeye başladığını görüyoruz.

İşte tam da bu aşamada bir dışlama da var. Bu dışlamayla birlikte toplumun bazı kesimleri artık karar alma sisteminden uzaklaştırılıyor. Karar vericileri etkileme imkânlarından uzaklaştırılıyor. Bir model çiziliyor ve modernizm adına, ulus devlet adına bu model savunuluyor. Biraz önce bahsettiğim şey, bu açıdan önemli. Türk Ocakları'nın yazmış olduğu Mahmut Esat Bozkurt'un katıldığı Lozan Deklarasyonu'nda ne yazıldıysa, aşağı yukarı ona uygun bir çerçeve kurgulanmaya çalışılıyor. Burada yapılmak istenen şeylerden biri de toplumu homojenleştiren, toplumun çoğulculuğunu ve çeşitliliğini azaltan ve merkezîyetçiliği çok güçlendiren bir devlet modeli.

Osmanlı devlet yapısına baktığımızda o da merkezîyetçi idi, ama o sistem içerisinde esnek yapılar, özerk bölgeler, din temelli millet anlayışı, bunun içerisinde verilmiş bir takım haklar bulunmaktaydı. Cumhuriyet döneminde bunun tam tersi, homojenleştirici, merkezîyetçi bir yaklaşım giderek egemen oldu. Aynı zamanda da milliyetçiliğin burada kuvvetli bir rolü var.

Milliyetçiliğin de farklı türlerinin olduğunu söylemek gerek. Meselâ etnik temelli bir milliyetçilik kurguladığınız zaman bunun sonu Hitler'e kadar gider. Ama daha kültür temelli ya da daha esnek ve azınlıklara haklar veren, ortak noktalardan hareket eden, daha farklı bir milliyetçilik uygularsanız bunun etkisi daha farklı olur. Bizde uygulanan milliyetçiliğin kolaylıkla etnik milliyetçiliğe kaymaya müsait olduğunu, bunun baştan beri gelen bir durum olduğunu söylemek gerek.

Buna herkes dahil miydi? Hayır. O dönemde milliyetçi olup da daha yumuşak bakan figürleri de bulmak mümkün, ama bunlar sistem üzerinde çok da etkili olamadılar. Meselâ yine erken cumhuriyet döneminin liberal düşünürleri vardı, dinî alanda fikir söyleyen düşünürleri vardı. Bunlar

daha esnek, daha yumuşak bir anlayışa sahiptiler, ama bunlar dinlenmediler ve dışlandılar.

Burada her halde belki farklı bakış üreten Said Nursî'yi de ayrıca zikretmek gerekir. Aslında Said Nursî'nin hayatına da baktığımızda anladığımız kadarıyla dışlayıcı ya da reddiyeci olmadığını ve diyalog arayışının olduğunu, ama bu iyi niyetli arayışların reddedildiğini görüyoruz. Sadece bu da değil, diğer kesimler açısından baktığımızda da durum çok farklı değil. Belli bir anlayış öne çıkarılıyor ve diğerleri dışlanıyor.

Meselâ Mehmet Âkif'in de farklı bir bakışı var. Bir açıdan bakıldığında bir tür milliyetçi de sayılabilir. Ama dışlanıyor ve Mısır'da yaşamak zorunda bırakılıyor. Düşününüz, hem İstiklâl Marşı'nın yazarı olacaksınız ve hem de cenazeniz af buyurun bir "eşek arabası" ile taşınacak. Bu olacak iş değil normalde, ama olmuş. Neden? O günkü devlet nezdinde itibarının olmamasından. Siyasî görüşü önemli değil.

Bu şekilde dışlanan herkes ve her grup cumhuriyetin ilk dönemi açısından bir problemdir. Ve sistemin dışına itilen bu kesimlerin sayısı hayli fazladır. Bence problem buradan başlıyor. Temeli burada atılıyor. Ama Mustafa Kemal bunu bir doktrine oturtarak değil, pragmatik bir yaklaşımla ve sert liderlik anlayışıyla yapıyor. Kendi özellikleri rol oynuyor. İttihat Terakki'nin ortasında değil de kenarında olan biri. Oradan da gelen bir ulus devlet kurma fikri var. Ama temelde önemli iki eksikliği var. Birincisi bu dışlama faaliyetini başta değilse de sonradan onaylıyor. Malûm Kurtuluş Savaşı yıllarında çeşitli kesimlerle işbirliği, dindar cemaatlerle veya Kürtlerin ve diğer etnisitelerin temsilcileriyle görüşmeler konusunda daha olumlu bir yaklaşımı varken, devletin yapılanması aşamasından itibaren dışlayıcı tavrı bizzat oluşturduğunu ya da onayladığını görüyoruz.

İkinci mesele "Türk kimdir?" sorusu üzerinden oluştu. Türklük anlayışının şekillenmesinin hayli sancılı olduğunu ve zikzaklar çizildiğini, etnik milliyetçiliğin abartıldığını görüyoruz. 1924 Anayasası'nda meselâ "herkesin hakkı vardır" değil "her Türkün hakkı vardır" denildi. Bazen, Güneş Dil Teorisi döneminde olduğu gibi, bunun aşırılaştığını ve sun'î olarak dile müdahale eden bir yaklaşımın hakim olduğunu görüyoruz. Bunların hepsi Cumhuriyetin erken döneminde var.

Ama Mustafa Kemal sonrası döneme geldiğimizde işlerin biraz daha farklılaştığını görmekteyiz.

İnönü döneminde aslında başta Mustafa Kemal'in izlerini silmeye çalışan bir yaklaşımın hâkim olduğunu görüyoruz.

Ne yazık ki Cumhuriyetin ilk döneminde demokratik bir toplum yapısı ve devlet düzeni kurma anlayışı ve gayreti mevcut değildir. Dolayısıyla sistem tek partili ve otoriter bir yapıya evrilmiştir ki kurucu grubun yaptığı belki de en büyük yanlışlık Türkiye'ye demokrasinin geç gelmesi ve sağlıklı gelişmesinin temel sebebi bu tek parti anlayışı ve dönemidir.

Bu tutum aslında demokratik olmayan devlet sistemlerinde çok gördüğümüz bir şey. İş bilimsel olarak ele aldığımızda meselâ Sovyetler Birliği'ni ele aldığımızda görürüz, Stalin iş başına geçtiğinde Lenin bitmiştir. Her şey

Türklük anlayışının şekillenmesinin hayli sancılı olduğunu ve zikzaklar çizildiğini, etnik milliyetçiliğin abartıldığını görüyoruz.

*Cumhuriyet'in
ilk döneminde
de demokrasi
anlayışı zayıftır.*

*Demokrasiyi
savunanlar da
dışlanmıştı.*

Stalin'e göre belirlenir. Lenin mozolededir, mazidir. Asıl Stalin'dir. Aynı şey Çin için de geçerlidir. İkinci lider birinci lideri gölgelendirmeye ve onun izlerini silmeye çalışır. Çünkü demokratik olmayan yapılar kaba güce dayalıdır ve orada bir siyasî mücadele vardır. Başa geçenin öncelikleri tasfiye etmesi adeta bir zorunluluktur.

Ne yazık ki Cumhuriyet'in ilk döneminde de demokrasi anlayışı zayıftır. Demokrasiyi savunanlar da dışlanmıştı. Demokratik sistem bazılarınca belki uzakta ve gelecekte bir ideal olarak görülmüş olabilir, ama demokratik bir toplum yapısı ve devlet düzeni kurma anlayışı ve gayreti mevcut değildir. Dolayısıyla sistem tek partili ve otoriter bir yapıya evrilmiştir ki kurucu grubun yaptığı belki de en büyük yanlışlık Türkiye'ye demokrasinin geç gelmesi ve sağlıklı gelişmesinin temel sebebi bu tek parti anlayışı ve dönemidir.

Günümüzde yaşadığımız problemlerin temelinde de kuruluşta yaşanan bu ideolojik hataların önemli bir rolü vardır. Ve halen bir kısmından kurtulabilmiş değiliz, aynı şeyleri tekrar tekrar yaşamaya devam ediyoruz. Toplumsal konsensus oluşmuyor. Aynı meseleler tekrar tekrar gündeme geliyor.

Kırklı yılların sonlarından itibaren başlayan demokrasiye geçiş dönemi de "bu iş böyle gitmiyor, tek parti diktatörlüğünü terk edelim, demokratik bir düzen kuralım" gibi bir ideolojik dönüşüm isteğinden kaynaklanmıyor. İnönü'nün demokrasiye geçiş isteğinin asıl sebebi İkinci Dünya Savaşı sonrası şartlar. Bilhassa Sovyetler Birliği'nin Boğazları ve Ege ve Marmara'yı kontrol edebilmesi riski. Bunlardan çok ürken CHP yönetimi, "bunun alternatifi Batı'ya yanaşmaktır" diyerek ve Batı'nın talebiyle mecburen çok partili hayata geçmeyi kabul ediyor. Anayasa'da buna göre bir revizyon yapılmıyor meselâ.

Elbette bu değişim kıymetli, ama yapanların niyetini de bilmemiz lâzım. Ve İnönü kendisinin iktidardan devrileceğini de hiç aklına getirmiyor. Göstermelik bir demokrasi anlayışı var. Bir ikinci partinin muhalefetle oyalanmasını istiyor ve öyle umuyor. Batı'ya da bunu gösterip diyecek ki "bizde de demokrasi var. Aranıza alın bizi." Böylece işler yürüyecek. Ama böyle oluyor. Bir muhalefet partisi yılların tepkisini de bünyesinde topluyor ve iktidarı ele alıyor. Biliyorsunuzdur, o dönemde bazı Marksist yazarlar bile muhalefeti desteklemenin bir gereği olarak Demokrat Parti'nin programının hazırlanmasına destek vermişler.

Aslında bu göstermelik demokrasi anlayışı bugün de kendisini gösteriyor. Gerçek demokrasiyi, demokrasinin özünü yaşamadan, "sanki demokrasi varmış gibi yapalım, öyle görünsün yeter" istedik.

1961 Anayasası ikiyüzlü bir Anayasadır. Bir yandan hürriyetleri tanımlayıp güçlendiriyor, ama öbür yandan da bir vesayet rejimi kuruyor. Hem de o vesayet rejimi bütün olumlulukları gölgeleyen bir mesele. Ve vesayetin temel kavramlarından biri de Kemalizm. Onun da temsilcisi ordu.

İleriki yıllarda sağcı ve solcu Kemalizm diyebileceğimiz iki Kemalizm'in işbirliği yaptığını da görüyoruz. Ortak nokta Cumhuriyetin ilk döneminde yapılan yanlışların tekrarıdır. Demokrasiyi derinleştirmemek, hürriyetleri

temel almadan merkezîyetçi, homojenleştirici toplumsal model inşa etmek. Bir toplumsal mühendislik ile toplumu şekillendirmek bu iki Kemalizm'in ortak noktaları.

Objektif baktığımızda bunu oluşturanların bazı haklı korkularla hareket ettiği de anlaşılıyor. Daha fazla bölünmeme arzusu, ilerlemenin buradan geçtiği düşüncesi, bu toplumun kendi kendisini modernleştiremeyeceği ve bunun ancak tepeden inerek olabileceği fikriyatı bizim entelektüel dünyamızı da etkilemiş, devlet elitine hâkim fikirdir.

Hâlbuki bugün artık biliyoruz ki Osmanlı'yı çökerten çoğulculuk değildi. Bu sebepler yeterince araştırılmış da değildir. Ama oradan doğan bu korku maalesef merkezîyetçi ve tepeden inmecî devlet anlayışını kurumsallaştırmıştır. Bugün için de bu korku aynı şekilde kullanılan ve etkisini gösteren bir güç.

Evet, belki AKP'nin iktidarı boyunca geleneksel vesayet organı olan ordunun geleneksel etkisi kırılmıştır, fakat bu kırılmanın ardından devletin hürriyetçi ve demokratik bir devlet yapısına kavuştuğunu söylemek son derece zordur. Bu hikâye içerisinde gördüğümüz tepeden inmecî anlayışı terk etmediğimiz sürece bu görüntü sadece uyuyan bir durumdur ve vesayetçi yapının çabucak tekrar aktif hale gelmesi mümkündür. Gördüğümüz bazı gelişmeler de buna da işaret ediyor.

Soru: Size göre bir kişi hem Kemalist ve hem de Demokrat olabilir mi?

Cevap: Bu çok zor bir soru, fakat somut örneklerine bakarak cevaplandırmak mümkün olabilir. Biz gerçek bir demokrasiyi inşa ederken Kemalistleri yok edemeyiz ya da onları dışlayamayız. Yani öyle yapılırsa gerçek demokrasi olmaz.

Benzer örnek İspanya'dır. Franko elli yıla yakın süre İspanya'yı kontrol etti. Sonra İspanya yeni bir döneme girdi. İş başına gelen kral ve hakim güçler demokrasiyi inşa etme yoluna girdiler ve başardılar. Franko yanlılarını da işin içine kattılar. Onlar sertlikleri azalarak orada bulunmaya devam ettiler ve ediyorlar. Darbe taraftarlarının etkisi yavaş yavaş azaldı. Hâlâ varlar, ama azaldılar. Demokrasi onları absorbe etmeyi başardı.

Demokrasi fikri gerçek kurumlarıyla geldiğinde yani "mış gibi" yaparak değil gerçekten işletildiğinde bizim toplumumuzda da büyük bir dönüşüm olabileceğini biliyoruz. Gördük de. Zaten farklı kesimler arası sorunlarımızın çoğu diyalogsuzluktan kaynaklanıyor.

Demokratik toplumda ideolojik akımlar bulunabilir. Demokrasi farklılıkları bir arada yaşatabilmektir. Önemli olan devletin katı bir resmî ideolojisinin bulunmamasıdır. Böyle bir katı ideoloji devlete giydirilmiş bir deli gömleğidir denilebilir.

Özetle Demokratlar Kemalistlerle beraber yaşarlar ve var olurlar. Çünkü demokrasi her ideolojik anlayış gibi Kemalist'in de yaşamasına ve kendisini ifade etmesine izin verir. Bir kişi bir taraftan demokrasinin ilkelerini

AKP'nin iktidarı boyunca geleneksel vesayet organı olan ordunun geleneksel etkisi kırılmıştır, fakat bu kırılmanın ardından devletin hürriyetçi ve demokratik bir devlet yapısına kavuştuğunu söylemek son derece zordur.

On yılı aşkın
süredir iyi
gitmeyen bu
politikaları geri
döndürmek AKP
açısından çok zor
olacaktır.

ve kurumlarını kabul ediyorsa orijini ne olursa olsun artık demoktrattır. Hâlâ “ben aynı zamanda Kemalist'im ya da Atatürkçüyüm” diyorsa bunun ne anlama gelebileceğini artık kendisi düşünsün ve bulsun.

Soru: 1982 Anayasası'nın 1961 Anayasası'na nazaran daha antidemokratik ve daha ideolojik olduğu fikrine ne dersiniz?

Cevap: Evet, 1982 Anayasası az önce söylediğimiz sağ Kemalizm ve Sol Kemalizm yaklaşımını “milliyetçi Kemalizm” ile yeniden üretmiştir.

Bu bir alışkanlık oldu. Herkes sıkışınca kendi Kemalizm'ini üretiyor. Bugün de demokrasiye engel olan unsurlardan biri bu.

Marks'ın “18. Blümer”de geçen bir sözü vardır, der ki “her şey iki kez yaşanır.” Devam eder: “Birincisi dram olarak, ikincisi komedi olarak...” Bunun birinci örneği bildiğimiz Napolyon'dur. İkinci örneği ise 1800'lerin ortalarında yaşayan üçüncü Napolyon'dur. O adeta “Napolyonculuk oynayan Napolyon”dur. Ve bir komedi gibi görülür. Bizde de öyle bir durum var. Her defasında yeniden üretilen Atatürkçülük bir öncekinin komedisi gibidir. Daha “mış gibi” yapan, adeta daha ikiyüzlü daha sahte bir yapı.

Soru: 2010'ların başlarında yeni ve sivil bir anayasa arayışları hız kazanmıştı, ama maalesef yarım bırakıldı. Yeniden yeni ve demokratik bir anayasa için ne yapabiliriz?

Cevap: Türkiye bu hususta ve genel olarak reformlar hususunda 2007 yılında iktidar partisine açılan kapatma dâvâsı ile ciddi bir yol kazandı. Darbe ya da muhtıra benzeri bazı sözler duyulmaya başlandı. Kazanın başını hatırlamamız lâzım. Öncesinde bazı ciddi reformlar yaşadı Türkiye. Ama AKP bu meseleyle doğru şekilde baş edemedi. Süreci iyi yürütemedi.

Bunun AKP'nin yapısından mı kaynaklandığını ayrıca araştırmak lâzım. Ama bence bazı şeyleri yapması gerekiyordu ve onları yapmadı. Temel sorunlara eğilmek, toplumsal kesimleri kutuplaştırmadan ikna ederek bir araya getirmeye çalışmak. AKP yavaş yavaş bunun tam tersini yapmaya başladı. Ve bu bir anlamda AKP'nin kendisini ve toplumsal gücü bir demokratik yapı ve sistem oluşturmaya dönüştürememesi demektir. Ondan sonrası için de iyi şeyler çıkmadı.

Geldiğimiz noktada artık biliyoruz ki o reformların yapıcılarının hepsi şimdi AKP dışındalar. O dönemde bizim de çalışmalarına samimî katkı verdiğimiz kişiler ve ekipleri şimdi siyasette iktidarın yanında değiller. On yılı aşkın süredir iyi gitmeyen bu politikaları geri döndürmek AKP açısından çok zor olacaktır. Yeni bir toplumsal düzen ve yeni bir anayasal düzen isteyecek olan yeni bir siyasete şiddetle ihtiyaç var.

Tamam, baştan itibaren AKP'nin karşısında yıkıcı bir güç vardı ve demokratik olmayan bu yapılarla mücadele etmesi gerekiyordu ve bu durum AKP'nin reformcu kimliğini de durduruyordu.

Toplumsal kesimleri ikna etmek kolay değil. Kürt meselesi ayrı bir konu, diğer siyasî partilerin diyaloga bakışlarından kaynaklanan zorluklar

var. Alevî konumuz var. Diğer siyasî partilerin ve sivil toplumun desteğini hemen almak kolay değil. Belki düşmanca da davranacaklar.

Bunlar doğru, ama bütün bunlara rağmen iyi ve sağlam bir demokratik temel atılamadı. AKP demokratikleşme yönünden daha yapıcı olabilirdi. Oysa AKP salt kendi gücüne dayanarak bir iktidar mücadelesine girmeye çalıştı. Bu da ülkeyi ve hâkim siyaseti demokratik düşünce tarzından hızla uzaklaştırdı. Oysa biliyoruz ki sayısal üstünlük her zaman üstünlük değildir.

Soru: Anayasada hükümet sistemi olarak hangi sistem olmalı? Yeni ve daha da geliştirilecek denilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi mi yoksa GPS diye de kısaltılmaya başlanan Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem mi? Sizce hangisi daha demokratiktir ve bize hangisi daha uygundur?

Cevap: Getirilen hükümet sistemi aslında AKP'deki değişimin bir sonucu oldu. Başkanlık sistemini savunmak ya da karşı olmaktan bağımsız bir durum var bu konuda. Başka siyasî liderler de zaman zaman başkanlık sistemini savunmuştu. Ama bu son uygulanan sistem başka bir şeyi, "tek adam"ı ortaya çıkardı. Öyle olacağı da baştan belliydi. Gören gördü ve ikaz da etti.

Birincisi denge ve denetleme mekanizmaları açısından ciddi bir eksiklik olduğunu görüyoruz. İkincisi aşırı merkezileştirilmiş bir yapı ve adem-i merkeziyetçi olan her şeye karşı da sert bir tutum görüyoruz. Karar alma mekanizmaları öyle merkezileştirilmiş ki meselâ atamaların çoğu sadece cumhurbaşkanı tarafından yapılıyor. Halbuki başkanlık sistemi açısından tartışmasız iyi örnek kabul edilen Amerikan uygulamasına baktığımızda hem bir dikey federalizm ve kuvvetler ayrılığı ve hem de parlamento ve başkan arasında yatay kuvvetler ayrılığı var. Trump gibi bir başkan bile her dediğini yapamıyor.

Dünyada başkanlık gibi gözüken birçok sistem aslında başkanlık değil.

Başkanlık sisteminin üç versiyonu var: ABD modeli en iyi modeldir. Kuvvetler ayrılığı ilkesini tam yansıtan tek örnektir. İkincisi Latin Amerika pratikleridir. Kısmen parlamenter rejimin kurumlarının da etkisinin olduğu ve geçmişi itibarıyla pek de demokratik olmayan pratiklere sahip olan, ama günümüzde giderek demokratikleşen bir uygulama. Bir de Asya ve Afrika'da gördüğümüz "lider ağırlıklı başkanlık modelleri..." Yani "tek adam"lığa kayan modeller.

İkinci grubun içinde de başkanlık sisteminin demokrasiye hizmet ettiği iyi örnekler var. Zaten Latin Amerika demokrasiye evriliyor. Meselâ iyi örnek sayılabilecek olan Paraguay geçen senelerde demokrasi listesinde Fransa'nın üzerinde çıktı.

Türkiye'deki yeni sistem ise Latin Amerika modeli ile Asya ve Afrika modelinin arasında bir model. Maalesef ABD'ye benzemiyor. Gerçi Türkiye'nin kendi iç yapısı da oldukça özgün ve yakın mazisi Avrupa sistemine dahil ya da yakın ve bu da bir uyumsuzluk sebebi. Ama bence bu başkanlık sisteminin kendisinden değil Türkiye'deki yanlış kurgusundan ve yanlış uygulamasından kaynaklanan bir problemdir.

Başkanlık sisteminin üç versiyonu var: ABD modeli en iyi modeldir. Kuvvetler ayrılığı ilkesini tam yansıtan tek örnektir.

Başkanın “tek lider”leşmemesi açısından bilhassa yargı sisteminin çok iyi örgütlenmiş olması gerekiyor.

Bizde başkanlık sistemi siyasî vesayeti bitirmek ya da azaltmak için düşünülen bir modeldi. Askerî vesayet bitirildi gibi görünüyor, ama başka vesayetler devreye girebilir hâlâ geldi. Amaç başarılmadı. Zaten demokratik meseleleri çözmeden, hürriyet ve insan haklarına dayalı bir sistem kurmadan bunu başarmak da mümkün değil.

Esasen başkanlık sistemine bilhassa bizim gibi ülkelerde böyle tartışmalı çoğunluklarla değil geniş bir konsensüsle ve derin müzakerelerden sonra geçilmesi lâzım ki demokrasiye hizmet etsin. Böyle oldubittiye getirilen sistem değişiklikleri Türkiye’de de dünyada da hiçbir zaman olumlu sonuç vermiyor. Elbette fikir ayrılıkları olabilir, ama temel konularda olması lâzım.

Bizim gibi henüz demokrasisini tam inşa etmemiş, kendi içinde çatışmaları olan toplumlarda hangi sistemin daha faydalı olduğu akademik camiada da ayrıca tartışılmıştır. Horowitz başkanlık sisteminin bizim gibi toplumlarda geçişi ve toparlamayı sağlamak için daha iyi olacağını savunur. Ama Arend Lijphart gibi bazı akademisyenler ise uzlaşî kültürünün henüz yerleşmediği toplumlarda çatışmanın engellenebilmesi için parlamenter sistemin ve açık koalisyonların daha faydalı olacağını, güçlü yürütme ve güçlü başkanlık modelinin ise aksine riskli olduğunu ve toplumu bölebileceğini savunur.

Özetle başkanlık sisteminin çok ciddi bir kurumsal ve altyapısal temelinin olması lâzım. Başkanın “tek lider”leşmemesi açısından bilhassa yargı sisteminin çok iyi örgütlenmiş olması gerekiyor.

Bizde aslında demokrasi önemli bir mesafe kat etti. Meselâ yöneticiyi halkın bizzat ve genel oyla seçmesi gerektiği fikri önemli ölçüde yerleşti. Bu önemli bir kazanç. Ümitli olmak için de iyi bir sebep. Ama demokrasi bundan ibaret değil. Sadece oyla olmuyor. Katılımcı olmalı, hürriyetleri koruyucu olmalı, çoğulcu olmalı. Hükümet sistemi de buna hizmet etmeli. Şeklen parlamenter ya da başkanlık sistemini kabul etmeniz fazla bir önem taşımıyor. İyi bir denge ve denetleme sistemi, şeffaflık, yerinden yönetimin güçlendirilmesi, katılımcı ve çoğulcu bir demokrasinin inşası, insan haklarının garanti altına alınması, hukuk devleti ve yargı kalitesi çok daha önemli konular.

Şahsî tercihime gelince, parlamenter sistemin demokrasi ve insan hakları açısından daha az riskli olduğu ve daha işe yarayabileceği için tercih edilmesi gereken bir sistem olduğunu düşünüyorum. Ayrıca bizim devletimizin kurumsal yapısının da başkanlık sistemine uygun olmadığı bilhassa 15 Temmuz krizi gibi sebeplerle anlaşılıyor. Bir de bizim yüz elli yıllık bir parlamenter sistem geleneğimiz var. Bu sistemin oluşturduğu ittifaklar sisteminin krizlere koalisyon hükümetlerinden daha fazla açık olması ihtimali de gözardı edilmemeli.

Ayrıca başkanlık sistemini doğru kurmazsanız darbeleri ya da bürokratik kontrolü kolaylaştıran bir sisteme de yardımcı olursunuz.

Soru: Darbelerin Türkiye'ye zararı nedir? Ekonomiye zararı nedir?

Cevap: Darbelerin her biri vesayet sistemini pekiştirdi. Bizi demokratik dünya karşısında geri bıraktı. Son dönemlerde de vesayet odakları muhtıra gibi faaliyetlerle mevzi kaybetmemeye ve durumlarının muhafazaya çalıştılar. "Bu toplum kendisi adam olmaz, yukarıdan aşağıya bastırıp şekillendirmek lâzım" diyen ve "herkesi aynı şekle getirmek ve tek ortak doğruya inandırmak lâzım" diyen bir anlayışın tezahürü. Hâlbuki bir meselenin birden çok yönden birden çok doğru tarafı olabilir. Devletin tek belirleyici olması da yanlış.

Hürriyetlerin kısıtlanmasının ekonomiye zararı açık. Dış yatırım güven duymadığı için gelmiyor. Gelecek göremeyen zeki insanlar beyin göçüyle ülkeden kaçıyorlar.

Soru: M. Kemal kendi döneminde tek adammış ve o ne derse kanun o oluyormuş. Şimdi de benzeri var diyebilir miyiz? O günlere mi dönüyoruz.

Cevap: Evet, ne yazık ki. AKP'nin son dönemlerinde bu dediklerinizi açıkça ifade eden örnekler var. Meselâ deniyor ki "siz CHP döneminde bize yaptınız, biz de şimdi size aynısını yapacağız." Burada bir temel mantık hatası var: Bir şeyle doğru mücadele hasmının yaptıklarının aynısını yapmakla değil, onun yanlışlarını ortadan kaldırmakla olur. Aksi halde ondan bir farkınız kalmaz ki. O zaman eleştirdiğin duruma sen düşersin. O zaman da haklı olarak "niye eleştiriyordun, demek samimi değildin" derler. Bunun arkasında intikamcılık mı var? İktidardakileri harekete geçiren duygulardan biri de bu mu? İnşallah değildir. Öyleyse çok yanlıştır.

Soru: 5816 sayılı Atatürk'ü Koruma Kanunu hakkında ne düşünüyorsunuz?

Cevap: Demokrasi fikir hürriyetinin sınırlarını genişletmektir. Hakaret fikir açıklamak değildir. Ama hakaret yaşayan kişiye karşı bir tavidir. Ölmüş birinin duyulanması da söz konusu değildir. Ölenin hatırasına hakaret ya da kurumlara hakaret gibi suçlar anlamlı değildir. Hakaret, ancak ölenin ailesini korumak bakımından anlamlı olabilir. Ancak hakaret suçları için hürriyetten mahrum etme yerine, para cezası tercih edilmeli.

Ama bu kanun açısından asıl problem başka yerde. Atilla Yayla hakkındaki dâvâ gibi çok sayıda kötü örnekten de biliyoruz ki, bu Kanun, bilhassa ara dönemlerde resmî ideolojiye muhalefet eden ya da kurulu düzeni eleştiren cezalandırmak için kullanılıyor. Bu sebeple acilen kaldırılmalı.

Soru: Sivil toplum ve cemaatler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Cevap: Bir akademisyen olarak İslâm dininin en değer verdiği noktalarında biri bu mesele. Burada Vatikan gibi sınırlayıcı bir otorite de yok. Ama İslâm'ın şöyle bir talihsizliği de var: İslâm'ın klâsik dönemden sonra devletin egemenliğine girmiş olması. Bu talihsiz olay sivil toplumun gücünü

Demokrasi fikir hürriyetinin sınırlarını genişletmektir. Hakaret fikir açıklamak değildir.

Devletin sivil toplum örgütlerini, cemaatleri ve tarikatları kendisine bağlamaya ve akredite etmeye çalışması demokrasiye de laikliğe de aykırı ve zıttır.

ve dinin sivil toplumla olan bağına kırmış. Bu sebeple meselâ mazimizdeki bazı şeyleri görmezden gelme eğilimindeyiz. Kimse İmam-ı Azam'ın sonunu anlatmak istemez. Hâlbuki önemlidir. Zira o resmî ideolojiye uymadığı için devletin katlettiği bir insandır.

Bu ve benzeri örnekler bize dini alanda sivil kalmanın önemini gösteriyor.

Soru: Sivil toplumu nasıl yeniden canlandırabiliriz?

Cevap: Sivil toplum tek renk değil. Her bir gruplaşmanın kendisine has rengi var ve olacak. Tekselsizliği beklememeli ve istememeliyiz. Sivil toplumun en temel özelliği devletin uzantısı olmaması ya da devletin uzantısı gibi görünmemesi. Devlet bazı sivil toplum örgütlenmelerini yanına çekince bazıları da dışlamış gibi oluyor. Devletin sivil toplum örgütlerini, cemaatleri ve tarikatları kendisine bağlamaya ve akredite etmeye çalışması demokrasiye de laikliğe de aykırı ve zıttır. Hem ne hakla bunu yapacak? Sivil toplumunun daha etkili olabilmesi için eşitlik temelinde sivil toplumun karar alma mekanizmalarına dahil edilmesi için gerekli altyapının oluşturulması ve kamu-sivil diyalogu mekanizmalarının inşası da önem taşımaktadır.

Soru: Türkiye'de son dönemde bilhassa KHK'larla ve ardından yargı eliyle yaşanmakta olan adaletsizliklerin bir an önce giderilebilmesi için neler yapılabilir? Bilhassa AB'nin ve AİHM'nin olumlu katkısı nasıl alınabilir?

Cevap: Ben bir anayasa hukukçusu olarak AB ve AİHM gibi kurumların insan hakları açısından işe yarayan araçlar olabileceğine elbette inanıyorum. Ama onlar ancak yardımcı araçlar olabilir, asıl dinamikler değildir. Aslıyan Türkiye'nin kendi iç dinamikleridir. Bu dinamikler olmadan sadece Avrupa ile bu işler olmaz. Onların da elbette belli noktalarda yardımı olmuştur ve olacaktır. Meselâ reformlar sürecinde yardımcı olduğunu biliyoruz. Ama asıl aktör biziz. Bu konu ancak geniş bir kamuoyu katılımı ile çözülecektir. Sağlam bir temel ancak toplumun yüksek katılımı ile oluşacak bir uzlaşma ile kurulabilir.

Türkiye bu yolla Anayasasının birileri tarafından "değişemez" denilen Başlangıç kısmını dahi 1995'te ve 2001'de iki defa değiştirebilmiş ve Anayasadaki katı anlayışı kırabilmiş bir ülkedir. Maalesef 2002'den sonra başlatılan reformlar yarım kalmış, gerekli değişiklikler yapılamamış yani işin gerisi getirilememiştir.

Adalet dönüş talepleri de böyledir. Ben bu konuda da umutluyum. Aydınlar ve mağdurlar bu konuları yeniden kamuoyunun önüne getirecektir. Kamuoyunun önünde kimse duramaz. Ama bir yandan da iyi bilelim ki hukuk devleti ve adalet dönüşü kolaylaştıracak yeni bir siyasî açılıma Türkiye'nin acilen ihtiyacı var.